folk/ed. Derg, 2022; 28(3)-111. Sayı/Issue -Yaz /Summer
DOI: 10.22559/folklor.2020

Araştırma makalesi/Research article

Helesa/Heyamola Geleneğindeki Senkretik Unsurlar

Syncretistic Elements in the Helesa/Heyamola Tradition

Murat Karasalihoğlu*

Öz

Bu araştırmada, senkretizm kavramı bağlamında başta Karadeniz Bölgesinde görülen Helesa/Heyamola geleneği içindeki geçmiş dönemden gelen farklı inanç sistemlerinin varlığı tespit edilmeye ve geleneğe dair dönüşüm ile aktarım noktaları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Helesa/Heyamola geleneğinin kökeni denizcilik uğraşıları olmakla birlikte genelde hep birlikte yapılan toplu işlerde maniler eşliğinde söylenen bir türkü ve oyundan oluşur. Gelenek, lokal varyantlara sahip olmakla birlikte Ramazan Ayı içerisinde kayık, küfe gibi araçlar kullanılarak çıkılan bir bahşiş/yardım toplama gösterisi şeklinde yapılan ritüel uygulamalara da sahiptir. Geleneğin Batı Karadeniz varyantları daha çok denizcilikle ilgili olup Doğu Karadeniz Bölgesinde ise düğün merasimlerinde uygulanır. Çalışmada Helesa/Heyamola geleneğinin özellikle denizcilikle ilgili olan varyantları Geç Antikçağ'da Karadeniz Bölgesinde ortaya çıkan ve denizcilerin koruyucusu olduğuna inanılan Aziz Phokas Kültündeki bazı unsurlar ile karşılaştırılmıştır. Aynı zamanda zincir-

Geliş tarihi (Received): 17-01-2022 – Kabul tarihi (Accepted): 28-07-2022

* Dr., Kastamonu Kent Müzesi/ Kastamonu City Museum . paphlagonia@gmail.com. ORCID 0000-0002-1573-9831

leme senkretizm kavramı içerisinde Aziz Phokas'ın Batı Karadeniz Bölgesi çıkışlı lokal bir kült olması ve azizin mucizevi kimliğindeki oluşturan başta denizcilerin hamisi olması, bahçıvan ve şifacılık özelliklerinin beslendiği olası antikçağ kültlerine de bakılmıştır. Bu şekilde antikçağdan başlayarak arkeolojik verilerin de yardımıyla bölgedeki kültürleşme sürecinde denizciliğe ait ritüel uygulamaların dinsel dönüşümünün günümüze ulaşan folklorik yansımasının süreci izlenmiştir. Aynı zamanda bölgedeki senkretik sürecin başka bir koldan devam ettiğini de göstermek amacıyla hem bu geleneğin yaşatıldığı hem de bu geleneğe kaynaklık eden antikçağ ve ortaçağ kültlerinin bulunduğu İnebolu'dan denizcilerin hamisi, sağaltım sağlayan ve bereket veren kimliği ile İslami aziz Abaş Baba inanışı da özellikle edebi eserler ve yakın dönem derlemelerle gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: *senkretizm, Helesa/Heyamola, Abaş Baba, Aziz Phokas, Zeus Poarinos*

Abstract

In this study, within the conceptual framework and context of syncretism, the existence of different belief systems from the historic Helesa/Heyamola tradition, especially seen in the Black Sea Region, was determined and the traditional transformation and transfer points were revealed. Although the origin of the Helesa/Heyamola tradition is seen in maritime occupations, it usually consists of a folk song and a game sung in the form of a chansonette or mani. Despite the tradition having local variations, it is also accompanied by has ritual practices in the form of a tip/charity show, which is performed by using vehicles such as boats and pans during the month of Ramadan. Western Black Sea variants of the tradition are mostly related to maritime and are used in wedding ceremonies in the Eastern Black Sea Region. In this study, variants of the Helesa/Heyamola tradition, especially those related to maritime, were compared with some elements in the Cult of Saint Phokas, which emerged in the Black Sea Region during Late Antiquity and was known to be the protector of sailors. In addition to the concept of chain syncretism, ancient cults of Saint Phokas and the miraculous identity of the saint Abaş Baba, who is known to primarily be the patron of sailors, a gardener and a healer, were also examined. This way, with the help of archaeological data, starting from antiquity, the folkloric reflections of the religious transformation of maritime ritual practices during the acculturation process in the region were followed. Literary works, combined with recent compilations, were examined to show that the syncretic process in the region was a continuation from other districts and that the tradition was still kept alive being rooted in the belief of the Islamic Saint from İnebolu, which is the location of ancient and medieval cults.

Keywords: *syncretism, Helesa/Heyamola, Abaş Baba, Saint Phocas, Zeus Poarinos*

Extended summary

The Helesa/Heyamola tradition is an application that has been transformed within the concept of tradition of religious beliefs, that is, a syncretic structure that has survived until today. In this transformation, the tradition exhibits a structure enriched by the religious and folkloric transfer of some ancient beliefs to Christian saints, and some of them to Turkish folk practices and beliefs enriched with Islamic culture. The tradition is seen in a wide geography in Anatolia, especially in the Black Sea Region, with various variants and different names. In the Black Sea, in the Western Black Sea Region, maritime in general, and in the Eastern Black Sea region, wedding rituals are dominant rituals, in general, it consists of a folk song and a play sung in the accompaniment of mani in collective works.

In the study, the cultural characteristics of the folkloric and religious elements of the tradition, especially the maritime rituals, were examined rather than the current application form within the concept of syncretism. In the Western Black Sea Region, where the tradition is seen as maritime rituals, it is seen as the men carrying boat models after the 15th of Ramadan, especially in Sinop, to collect aid by walking around the streets accompanied by mani. The mani recited in other places are very similar to the mani sung in the practice in Sinop. The words of the mania include the wishes of embarking on an expedition, wishing for an accident-free voyage, plenty of wind and storm, and wishes for those who have suffered accidents caused by the storm to be saved from hunger. All these wishes are reinforced with the words "heyamola heyalessa" or "heleysa", which are constantly repeated and have gained a formal quality. Basically, the place where these ceremonies and wishes are intended to reach is, of course, an apotropic protector.

In order to reveal the syncretic elements in the tradition, first of all, the Christian saints and their vitals (hagiography) starting from the Eastern Roman Period of the region were examined. At this point, we come across St. Phokas. Although the cult of Saint Phokas, which emerged in the region in the Late Antiquity, was known in a wide geography for a period, it was basically a regional cult and played a major role in the spread of Christianity in the Black Sea. According to the vita of Saint Phokas, his miracles were on gardening and healing, where he fed the poor and protected the sailors. The fact that the saint is especially the protector of the sailors overlaps with the Helesa/Heyamola rituals, while the features that feed the elements such as fertility and healing seen in the variants of this tradition. When we look at the rituals formed around the identity of Saint Phokas, it can be said that the elements such as "receiving aid from the sailors who took refuge in the port" are the reflections of the partially changed late period, especially the practices seen in Sinop today. It would not be out of place to say that the holiness at the root of the fact that this tradition is practiced in many places today in Ramadan also coincides with the image of the "patron saint".

Since the study is also considered within the concept of chain syncretism, certain elements that were transferred from the ancient beliefs in the region to the Christian saints were tried to be revealed in order to understand the miracles of the Christian saint or saints, especially in the field of maritime. When considered with the concept of chain syncretism,

some ancient cults, which originated the cult of Saint Phokas and then the Helesa/Heyamola tradition, draw attention in the region. Dioskors from these cults were worshiped all over the Black Sea basin and were known as the protectors of sailors. In addition to this cult, the cult of Zeus Poarinos, seen in the ancient Western Black Sea Region, as a belief in vegetation; Glykon belief may also have transferred health-healing practices and beliefs to the cult of St. Phokas.

In places where the Helesa/Heyamola tradition is kept alive, besides the practices seen as folkloric, there are also cases that carry the religious identity from the past and create different ways of acculturation at this point. This phenomenon is the possibility of transferring the religious structure of the cult of Saint Phokas in the Western Black Sea Region, which was nourished by ancient cults, to Abaş Baba, a local Islamic saint. Beliefs about Abaş Baba are still kept alive in today's İnebolu (healing, giving fertility and being the patron of sailors with a newly identified feature) and in the place where his tomb is supposed to be. In addition to current folk beliefs, some literary sources dating back to the beginning of the century offer all these miraculous and protective properties. Abas Baba seems to have taken some of the features of the ancient cults that originated from St. Phokas, as well as being the carrier of the apotropic features attributed to St. Phokas, and probably had both direct and indirect influence due to being located in the same geography with these ancient cults.

It can be said that the variants of the Helesa/Heyamola tradition, which is seen as related to maritime in the Western Black Sea region, are the product of a syncretic structure that has survived to the present day by being fed from multiple sources in different times, different religions and languages, starting from antiquity. It is one of the ritualized monumental practices of the maritime collaborative business culture due to the tradition, antiquity and possibly the geographical human conditions of the Black Sea Region. In these ritual practices of the tradition, the reflections of the sanctification of the sea, which plays a leading role in the economy and life of the region, appear.

Giriş

Dinsel inanışların kökenindeki bazı mantalite ve uygulamalar zaman, din ve dil gibi dönüşüm sürecinde değişimlere uğrasa da varlık kökenini koruyabilmektedir. Bu dönüşüm, genelde dinsel mekânların farklı zaman, kültür ve inanç sistemleri içinde kendini koruması ama zamana göre şekillenmesi ile kendini gösterir. Dinsel mekânlar gibi inançlar da farklı isimler altında gelenekten aktarılmış öğeleri içinde barındırırken dönüşüp çağının gerekliliklerini karşılayan bir hale bürünür. İnançların (genel anlamda gelenek) bu dönüşüm sürecinde birbirini ya da bir sonrakini etkileme sürecine senkretizm denmektedir. Senkretizm, dinsel bir terim olarak farklı geleneklerin birbirini etkilemesi sonucu oluşan yeni kültürel yapılar, gelenek veya düşünce ekollerini ifade eden bir kavram olup kültürel ilişki modelleri içinde önemli bir yeri olan "kültürleşme" kavramının dinsel anlamdaki karşılığı olduğu söylenebilir (Gündüz, 1998: 32). İnanış olgusunun bir gelenek olarak kabulünde en az üç kuşak sürüyor olması, bir değer yargısı ifade etmesi ve geçmişle şimdiki zaman arasında bir süreğenlik duy-

e-ISSN 2791 https://www.folkloredebiyat.org

gusunu yaratması gerektiği bildirilir (Özbudun, 2005: 20-212). Geleneğin önemli bir özelliği, özellikle kültürleşme sürecinde yok olup gitmediği gibi varlığının dönüşerek uyarlanama sürecini yaşamasıdır. İşte bu uyarlanma süreci yukarıda kısmen açıklandığı gibi senkretizmin tanımı içinde yer alır. Senkretizm genel anlamda, her durum ve tüm tanımlamalarda kültürler arasında bir ilişkiyi varsayar ve kültürler arası mekânsal (coğrafi) bir ilişkiyi de gerekli kılar (Özbudun, 2005: 32-33).

Çeşitli dinsel inanışların gelenek kavramı içerisinde dönüşümü yani senkretik yapılar olarak günümüze kadar ulaşması Anadolu'da sık rastlanılan ve görülebilen bir durumdur. Bu geleneklerin bazıları, antik dönem inanışlarının bir kısmının Hıristiyan inançlarına ve bu inançları temsil eden azizlere aktarılması, bu aziz kültlerinden de İslami kültürle zenginleşmiş Türk halk uygulama ve inançlarına kısmen dini kısmen de folklorik olarak aktarımıyla günümüze kadar ulaşmaları birçok örnekle ortaya konmuştur. Bu örneklerden ön plana çıkanlardan biri ise başta Karadeniz Bölgesi olmak üzere geniş bir alana yayılmış olan Helesa/Heyamola geleneğidir.

Genel anlamda Batı ve Doğu Karadeniz Bölgelerinin büyük bölümünde görülen, denizcilik ve düğün ritüel uygulamalarında karşımıza çıkan Helesa/Heyamola geleneğini, muhtemel kökenleri bölgedeki daha eski dinsel inançların süreç içerisinde senkretik dönüşümlerle günümüze ulaşmış olması yüksek bir olasılıktır. Gelenek, günümüzde genelde Ramazan Ayı içerisinde, erkeklerden oluşan bir topluluk tarafından kayık, küfe gibi araçlar kullanılarak çıkılan bir bahşiş/yardım toplama uygulaması sırasında genelde enstrüman olmaksızın ve sonundaki nakarat kısmı topluca söylenen manilerin eşliğinde yapılan bir uygulamadır.

Geleneğe dair alan çalışmaları, geleneğin görüldüğü yerlerde geçmişten yakın döneme kadar yapılagelmiştir. Bu çalışmada geleneğin günümüzdeki uygulanış biçiminden çok geleneğin sahip olduğu hem folklorik hem de dinsel unsurlarının kökeninde yatabilecek daha önceki dönemlere ait özellikle dinsel unsurları taşıyan kültürel özelliklere bakılmıştır. Çalışma bu anlamda literatüre dayalı bir araştırma niteliği taşımakta olup Halk Bilim, hagiografi, arkeoloji ve antik dönem epigrapik verilerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın kapsamı yukarıda verilen senkretizm kavramının tanımları doğrultusunda hem coğrafi sınırlılık içinde hem de kültürlerin birbirini doğrudan etkilemesi özelliğinden dolayı Helesa/Heyamola geleneğinin yoğun yaşatıldığı ve birçok varyantına karşın Helesa/Heyamola geleneğinin kökeninde yer alan denizcilik uygulamalarının halen canlı olduğu Batı Karadeniz Bölgesi ile sınırlandırılmıştır. Belirlenen coğrafi alan ve buradaki geleneğin detayları incelenemeden önce Helesa/Heyamola geleneğinin genel yapısına bakılmış, varyantları üzerine durulmuştur. Daha sonra Batı Karadeniz Bölgesindeki uygulamalarda denizcilikle ilgili unsurların detaylarına girilmiş ve Halk Bilimi alanı da olmak üzere farklı çağdaş kaynak ve sözlü tarih bilgileri ile konu genişletilmiştir. Gelenekteki senkretik unsurların ortaya konması için öncelikle bölgenin Doğu Roma döneminden başlayarak Hıristiyan azizler ve bu azizler çevresinde oluşan inanç sistemlerine hem onların vitaları (Hagiografi) hem de çağdaş bilimsel kaynaklar eşliğinde bakılmıştır. Zincirleme senkretizm kavramı göz önüne alındığında Hıristiyan inancı içinde yer alan aziz ya da azizlerin özellikle denizcilik alanındaki mucize ve bu mucizelere dayalı uygulamalarının da kökenine inmek için özellikle arkeolojik ve epigrafik veriler ele alınmış

e-ISSN 2791 https://www.folkloredebiyat.org

ve bölgedeki antik dönem dinsel inanışlarından Hıristiyan azizlere aktarılmış belirli unsurlar da ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu şekilde özellikle denizcilik temelinde ritüel uygulamalara sahip Helesa/Heyamola geleneğini oluşturan dinsel unsurların günümüze halk uygulaması olarak dönüşümü kronolojik olarak ele alınmıştır. Aynı zamanda senkterizm kavramı içindeki gelenek ve uygulamaların canlı ve çok yönlülüğünün bir göstergesi olarak Helesa/Heyamola geleneğindeki dinsel karakterin önce çok tanrılı inanışlar, ardından Hıristiyanlık ve son olarak İslami anlayış içinde lokal bir İslami azize aktarımı da ele alınmıştır. Burada bazı edebi eserlerinde tanıklığından faydalanılmıştır.

Helesa/Heyamola geleneği genel anlamda topluca yapılan işlerde imece usulü bir yardımlaşmanın yansıması olarak kabul edilir (Üstünova, 2016: 190). Bu toplu iş yapma ve zorlu bir çabayı paylaşma ediminde ise öne çıkan iş genelde "gemicilik" ile ilgili olarak görülür. Gemicilikle ilgili unsurlar Sinop (Resim-1) ve Gerze (Çek, 2015; Üstünova, 2016), İnebolu (http://www.inebolu.gov.tr/heyamola - Resim-2), Kıbrıs (Duymaz, 2002) gibi yerlerde görülürken, Batı Karadeniz'de Safranbolu (Beşe, 1935), Tosya (N. Mısırlı – E. Boylu, 1992 – Resim-3); Doğu Karadeniz'de ise Rize – Trabzon Bölgesi'ndeki köylerde çeşitli adlar altında düğün geleneği olarak görülür (Güney, 1973; Demirkıran, 2019). Bartın'da görülen örnekte ise yine Ramazan Ayında uygulanan bir gelenek olarak evin bereketi ile ilgilidir (Erol, 2015). Özellikle Doğu Karadeniz'deki geleneğin uygulaması için P. N. Boratav, hep bir ağızdan söylenen sözlerin gemicilerin ağlarını denizden çekerken söyledikleri sözler olduğu, bu ifadelerin "İş Türküsü" olarak tanımlandığı ve tekrarlamaların gemicilerin "Heyamolaları"na benzer oldukları belirtilmiştir (1969: 168). Keza Rize Çayırdüzü Köyü'nde görülen Helessa geleneğindeki nakarat kısmında kullanılan "essa" kelime kökünün yerli kullanımda "çek-çekmek" anlamına geldiğinin bildirilmesi (Demirkıran, 2019: 410 dn.810) bu tespiti güçlendirmektedir.

Helesa/Heyamola geleneği aynı zamanda varyantlara sahip olup, Ankara-Bala'da Köse Çıkarma; Çorum'da Köse Gezdirme; Yozgat'ta Köse Gezdirme, Yozgat-Yenipazar'da Şeker Toplama, Yozgat-Boğazlayan'da Yağmur Gelini; Karadeniz yaylalarında Kuçukura, Gusgudera, Babra Bubrik, Bubrik, Bubirdak, Ablik Bublik, Heyva Heyva; Kars, Ardahan yöresinde Godi Gezdirme; Bayburt'ta Dodo Gezme; Adana'da Çömçe Gelin; Batı Trakya'da Yedi Kız Aşı adlarında da ortaya çıkar (Üstünova, 2016: 182).

Helesa/Heyamola geleneğinin denizcilikle ilgili en baskın örnekleri Sinop, Gerze ve İnebolu'da görülürken, Kıbrıs'ta "Gemi Kaldırma" adı ile oynanan başka bir varyant da oldukça ilgi çekicidir. Bu uygulamalardan İnebolu haricindeki diğerlerinin Ramazan Ayında yani kutsal bir ay da yapılıyor olması da önemlidir.

> Sinop'ta bir Ramazan Ayı geleneği olan "Helesa" bir diğer adı ile "Sellime Çıkma", bu ayın 15'inden sonra yapılan manilerle zenginleştirilmiş bir gelenektir (Çek, 2015: 349-362). Bu geleneğin kökenindeki anlatı ise şu şekilde derlenmiştir:
>
> "Sinop'ta kışın yelkenli bir gemi Sinop'ta fırtınaya yakalanmış ve limana sığınmış. Haftalarca denizde mahsur kalan gemideki tayfanın zamanla kumanyası tükenmiş ve açlık baş göstermiştir. Gemidekiler dilenmek istemedikleri için de kimseden bir şey isteyememişler. Bir gün kaptanın aklına yiyecek bulmak için bir fikir gelmiş. Tayfa-

e-ISSN 2791 https://www.folkloredebiyat.org

larına hemen bir filikayı süslemelerini söylemiş. Kaptan ve tayfa süslenen bu filika ve ellerindeki fenerlerle Sinop'a inmiştir. Kentte çeşitli maniler eşliğinde dolaşıp yardım toplamışlardır." (Çek, 2015: 350)



Res-1-Sinop-Helesa Geleneği, Çek, 2015

Uygulama günümüzde Ramazan Ayı'nın 15'inden sonra birkaç kişi tarafından taşınabilecek boyuttaki çeşitli süslemelere ve ışıklara yer verilmiş kayıklar Sinop sokaklarından dolaştırılarak, "Helesa" ifadelerinin çokça yer aldığı mani dizisiyle bahşiş toplanılarak yaşatılmaktadır (Çek, 2015: 355). İnebolu varyantında ise mani sözlerine göre bir geminin sefere hazırlanışı, ayrılık ve seyrüsefer teması işlenmektedir. Kıbrıs'ta görülen "Gemi Kaldırma" oyunu Ramazan Ayının son gününde icra edilir. Oyunun mani şeklinde söylenen kısmında bir geminin sefere çıkması için gerekli uygulamalar dilekler eşliğinde verilirken, diğer örneklerde olduğu gibi nakarat kısmı "Heyamola Heyelessa" şeklinde toplu olarak söylenir. Oyunun sözlerindeki içerik gemilerin sefere çıkmasından önce bol rüzgâr, kısmet ve kazasız bir yolculuk dilenmesi üzerinedir. Mani eşliğindeki oyunda, oyunun karakterlerinden birisi temsili bir kurban olarak seçilip, bu kişinin kurbanı sonrasında da geminin sefere çıkarılması anlatılmaktadır (Duymaz, 2002: 1-9).

e-ISSN 2791 https://www.folkloredebiyat.org



Res. 2- İnebolu Heyamola Oyunu, Kastamonu Kent Müzesi Arşivi

Helesa/Heyamola geleneğinin varyantlarında rastlanan önemli bir unsur oyunu oynayanların dolaştıkları evlerden erzak, bahşiş ve yardım istemeleridir. Bunun en açık örneği Sinop ve Gerze'de temsilen dolaştırılan tekneye toplanan yardımlarla görülürken, yine Ramazan Ayının son gecesi uygulanan Bartın'ın bazı köylerindeki uygulamalarda da görülür. Burada, ellerinde küfelerle sokaklara çıkan gençler, ev içine girmesi istenen bereket dileği temelinde söylenen manilerini "Helesa helesa Helesa hellasa" şeklindeki nakarat kısmını hep bir ağızdan söyleyerek bahşiş ve yiyecek toplarlar (Erol, 2015: 47). Tüm bu örneklerdeki ortak nokta ise bir fırtına sonrasında limana sığınan gemicilerin bu zorlu süreci atlatmalarındaki yerel halktan destek sağlamaları üzerinedir.

Helesa/Heyamola geleneğinin düğün törenleri ile ilişkisi ise Batı Karadeniz Bölgesinde Tosya Helesa oyunu (Mısırlı-Boylu, 1992: 16-17), Safranbolu'da "Halusa" oyunu (Beşe, 1935: 233-238) ile genelde Doğu Karadeniz (Hiçyılmaz, 2017) varyantlarında görülmektedir.



Res. 3-Tosya Heyamola Geleneği, Mısırlı-Boylu, 1992

e-ISSN 2791

Ele aldığımız gelenek varyantlara sahip olmasına karşın, denizcilikle ilgili olup toplu olarak yapılan işlerde motivasyon sağlamak üzerine kurgulanmış görünmektedir. Geleneğe ilişkin uygulamalar her ne kadar bölge insanlarının ilgili işin sezonunda, günlük işlerinde mutlaka tekrarlanıyor olsa da günümüzdeki birçok örnekte Ramazan Ayı ile birlikte görülüyor olması, geleneğin kutsal bir ritüel havasına büründürüldüğünü göstermektedir. Uygulamanın görüldüğü yerlerde denizcilik faaliyetlerinin önemli bir yer kaplıyor olması; balıkçılık ve ticari deniz seferlerinin başlangıç tarihlerine denk geldiği düşünülebilir. Bu konuda Kıbrıs'taki "Gemi Kaldırma" oyununda görülen maninin ilk sözcüğü olan *"Gemi gakacag, sefere çıkacıg, büyün Mart dokuzu"* önemli bir ipucu sağlamaktadır. A. Duymaz "Mart dokuzu" ifadesinin 21-22 Mart'ın Nevruz ile alakalı olduğu görüşündedir (2002: 7). Bu tarih, Nevruzla alakalı olabileceği gibi MS 16. yüzyıla kadar gelen süreçte başta Karadeniz olmak üzere Anadolu'yu saran denizlerde özellikle ticari denizcilik faaliyetlerinin aynı tarihlerde başlıyor olmasıyla da ilişkilendirilebilir. Denizci pusulası, yelkenli teknolojisi gibi bazı gelişmelerin yaşanmasından önce ticari denizciliğin Mart-Kasım ayları arasında yapıldığı bilinmektedir (Pryor, 1992: 3-4, 87-88). Bu noktada Helesa/Heyamola geleneğinin mart ayı sonu ile birlikte sefere çıkacak gemicilerin sefer hazırlıklarının başlatılması ile ilgili olduğu düşünülebilir. Bu noktada denize açılma, sefere hazırlık gibi olgulara erken dönemlerde yüklenmiş muhtemel dinsel bir ritüelin daha geç tarihlerde Türk-İslam kültürü içinde Ramazan Ayına taşınarak kutsallığının devam ettirildiği düşünülebilir.

Helesa/Heyamola geleneğinin özellikle Kıbrıs, İnebolu ve Sinop varyantlarında hem sefere çıkma hem de yukarıda belirtildiği üzere olumsuz hava koşullarından dolayı bir limana sığınma teması görülmektedir. Buralardaki uygulamalarda mani sözleri kazasız bir sefer, bol rüzgâr ile fırtına ve fırtınadan kaynaklı kazalara maruz kalanların açlıktan kurtulmasını dilemektedir. Manilerde sürekli tekrarlanan "heyamola heyalessa" veya "heleysa" gibi sözlerin bu dilekler içinde formel nitelik kazanmış kalıplar olduğu düşünülürken, bu sözlerin "eyyam ola, yel ese" anlamındaki sözlerin değişmiş hali olduğu ve insanların bu törenlerden beklentilerini ifade ettiği belirtilir (Duymaz, 2002: 7). Bu tören ve dileklerin ulaşması istenen yer ise elbette ki koruyucu (apotrapik) bir aziz ya da tanrı olması gerekmektedir.

Helesa kelimesinin kökeni için Gürcü dilinde[1] "Helesa ve Helesa ya Alesa" olarak ifade edilen sözlü kültür geleneğinde "Yüce İsa ve İsa Yaşa" gibi anlamlara geldiği gibi aynı zamanda "deniz dalgalanıyordu" ya da "yardım et" gibi anlamlara gelip buradan türetildiği düşünülür. Öte yandan kelimenin Hellence "Uğramak" anlamına gelen "επίσκεψη – Episkepsi"den dönüşmüş bir ifade olabileceği burada da "geçiyordum İsa adına uğradım ve yardım topluyordum" gibi çeşitli anlamlara gelebileceği öne sürülmüştür (Gür – Gür, 2016: 29-31). Bu önerilere karşın terimin denizcilerce ve yine denizle ilgili kullanılmasına bakarak Hellencedeki "deniz" anlamına gelen "Θαλασσα - Talassa" (Liddle - Scott, 1996: 781) kelimesinden türemiş olması daha yüksek bir olasılıktır.

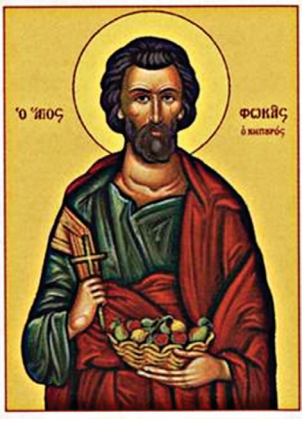
e-ISSN 2791 https://www.folkloredebiyat.org

1. Helesa/Heyamola geleneğine kaynaklık etmiş olabilecek bir aziz kültü: Hagios Phokas

Yukarıda belirtildiği gibi Helesa/Heyamola geleneği başta Karadeniz Bölgesi'nin beşeri şartlarından kaynaklı antik dönemlere kadar inen uygulamaların geç dönem senkretik dönüşümü olması düşünülebilir. Geleneğin, daha çok denizcilikle ilgili olması, kutsal günlere işaret edip ritüel halinde gelişmesi ve koruyucu dileklere sığınan ifadelere sahip olması geleneğin kökenlerindeki olası başka inanç ve kültlere de bakmayı zorunlu kılmaktadır (Ocak 2012).

Heyamola/Helesa geleneğini görüldüğü yerlerin birçoğunun (Sinop, Gerze, İnebolu, Bartın) deniz kenarındaki yerleşimler olduğu ve bu yerlerin köklü bir antikçağ geleneğine sahip olduğu gibi, diğer örneklerle birlikte (Tosya, Safranbolu) Cumhuriyet Dönemi başlarına kadar Hıristiyan nüfusun da korunduğu yerler olduğu görülür (Cuinet, 1894: 466-472; Karasalihoğlu, 2020: 179-201). Bölgedeki farklı inançların varlığı göz önüne alındığında denizcilikle ilgili koruyucu azizlerin varlığı da önem kazanmaktadır.

Anadolu İslam kültürü aksine denizcileri koruyan aziz figürü[2] Hıristiyanlık'ta yaygın olup Karadeniz Bölgesinde yoğun bir tapınıma sahip olduğu bilinmektedir. Bu azizlerden en önemlisi ise Aziz (Hagios) Phokas olup (Resim-4), birçok araştırmacı tarafından Pontos Euksenios'un (Karadeniz) ve Pontos Bölgesi'nin Azizi olarak kabul edilir (Gür-Gür, 2016: 2). Lokal, şehit azizlerden kabul edilen Aziz Phokas, Aziz Hyakintos ile birlikte Karadeniz çevresinde Hıristiyanlığın yayılmasında büyük rol oynamıştır (Chotzakoglou, 2013: 94). Aziz Phokas'ın Sinope (Sinop) ya da Herakleia Pontika (Karadeniz Ereğli) doğumlu olduğu düşünülür. Onun Vita'sına göre Herakleia Pontika'da babasının gemicilik üzerine teknik bir okulu olduğu ve burada denizciliği öğrendiği bilgisi verilir (Chotzakoglou, 2013: 95). Azizin Sinopeli olduğu bilgisi ise araştırmacılar arasında daha çok kabul görmektedir (Kazhdan - Ševcenko, 1991: 1066-1067; Gür-Gür, 2016: 4-7).



Res. 4- Phokas-httpswww.johnsanidopoulos.com201609the-life-and-veneration-of-holy-martyr.html, 15.07.2021

Phokas'ın Sinope'de öldüğü/öldürüldüğü ve bunun üzerine buradaki Hıristiyan halk tarafından, şehir kapılarından biri yakınındaki evinin bahçesine mezarı yapılarak gömdükleri, MS 4-5. yüzyılda ise Amaseia Piskoposu Aziz Asterius tarafından aziz ilan edilip Sinope'deki rölikleri Amaseia'ya taşındığı bilinmektedir. Süreç içinde bu rölikler Antiokhia ve Konstantinopolis'e de aktarılarak Aziz Phokas'ın kültünün geniş bir alana yayılması sağlanmıştır (Gür-Gür, 2016: 3-4). Aziz Phokas kültü MS 4. yüzyıldan itibaren özellikle Pontos başta olmak üzere Ege ve Akdeniz kıyılarını da aşarak Adriyatik Denizi'ne ulaşan bir üne sahip olmuştur. MS 10. yüzyılda kült tanınırlığının zirve noktasına ulaşmış Yunanistan, Sırbistan, Rusya gibi coğrafyalarda da kültü yayılmış ancak 13. yüzyıl ile birlikte bu yayılımın azalıp kült etkisini kaybetmiştir (Gür-Gür, 2016: 2).

Phokas isminin, "phos (ışık)" ya da "phoki (fok, ya da mühür)" gibi çeşitli tanımlardan türediği düşünülür. Fokların Karadeniz'de eskiden çok bulunması ve azizin de denizlerin azizi olmasından dolayı ilişkili olabileceği düşünülür. 22 Eylül olarak kabul edilen Aziz Phokas'ın günü sonbahar ekinoksuna yakın bir tarihtir. Sonbahar ekinoks tarihi Karadeniz sahil şeridinde yoğun olarak yetiştirilen keten-kenevir gibi bitkilerin de hasat ve havuzlanma tarihidir (Gür-Gür, 2016: 4). Bölgede bu bitkinden elde edilen keten ipliğinin 19. yüzyılda İnebolu başta olmak üzere önemli bir ihraç maddesi olması önemini görmek açısında önemlidir (Çokona, 2017: 165). Aynı zamanda bölge tarım kültüründe sonbahar başlangıcı diğer birçok ürünün de hasat mevsimi olması bu tarihte kutlanan Aziz Phokas'ın mucizeleri arasındaki "bereket veren" özelliği ile de örtüşür.

Aziz Phokas'ın baskın kimliği denizcilerin korunması ile yoksulları doyurduğu bahçıvanlık ve şifacılık üzerindeki mucizeleriyle oluşur. Çeşitli kaynaklardan derlenen mucizelerine göre İskenderiye (Aleksandria) ile ilgili bir metinde Aziz Phokas'ın kötü hava koşullarında 1500'den fazla insanın güvenli alana çekemediği bir gemiyi dua ederek parçalanmaktan kurtarması çok bilinen mucizelerindendir. Aynı şekilde Azizin, Klonide Adasından bir Makedonya gemisini de fırtınalı ve kötü hava koşullarında Pontus'a indirdiği anlatılır. Aziz Phokas bu gibi mucizelerle Sinop başta olmak üzere tüm Karadeniz'de büyük bir üne sahip olmuştur. Azizin, özellikle Karadeniz'de birçok gemi ve limanla ilgili mucizelere sahip olduğu ve denizlerin koruyucusu olarak kabul edilip ve onun adıyla denizcilerin dualarını yaptıkları bilinir (Chotzakoglou, 2013: 96). Aziz Phokas'ın Pontos bölgesinde denizcilik, gemicilik (tasvirlerinde atrübü olarak dümen, gemi, lamba, kürek), bahçıvanlık (tasvirlerinde atrübü olarak bahçe, çiçek ve ağaçlar, orak-bıçak) ve şifacılık konularında da mucizeleri yaygındır (Khazdan-Ševcenko, 1991: 1066-1067). Hıristiyan hacıların Sinop'taki Phokas'ın mezarı ve kilisesine yoğun ziyaretler yaptığı ve Azizin onlara şifa sunup, yoksulluklarını giderdiğine inanılmıştır (Thomas, 2000: 204) (Resim-5). Aziz Phokas için MS 4. yüzyılda Sinope'de bir kilise yapıldığı bilinse de (Starodubcev, 2013: 52) günümüzde bu külte ilişkin somut verileri görmek mümkün değildir (Bryer - Winfield, 1985: 70). Aleksios Komnenos MS 11. yüzyıl sonlarına doğru, Aziz Phokas kültünü canlandırmak için Hagios Phokas kutlamaları düzenlemiş ve Pontos'un diğer yerlerinde kült etkisini kaybetmeye yüz tutmuşken Sinope ve çevresinde (Batı Karadeniz) yeniden canlılık kazanmış ancak ilerleyen süreçte bölgede izole ve yerel bir inanç halini almıştır (Bryer-Winfield, 1985: 72).

e-ISSN 2791 https://www.folkloredebiyat.org



Res. 5-Aziz Phokas-http.digi.vatlib.itviewMSS_Vat.gr.16130080, 15.07.2021

Aziz Phokas misafirperverliği ve cömertliğiyle Hıristiyanlar arasında öne çıkmıştır. Azizin mezarına sıkıntı çeken, fakir ve hastaların derman bulmak için geldikleri ve aynı zamanda kendisine inananlara bereket bahşettiği ve gıda dağıttığına inanıldığı gibi ayrıca denizcilerin, sağ salim gerçekleştirdikleri seyahatlerinin dönüşünde kendi aralarında topladıkları paraları yanaştıkları limanlardaki yoksul ve sefil halka dağıtarak Aziz Phokas'a şükürlerini sundukları bir gelenek oluşturdukları belirtilir (Schaff, 2002. 258; Driver, 2005: 250).

Aziz Phokas'ın başta denizcilerin hamisi olması, yine genel anlamda denizcilikle ilgili (teknelerin kıyıya çekilmesi, ağların çekilmesi, hayırlı ve sorunsuz seferlerin gerçekleştirilmesi, deniz kazalarından korunma vb.) Helesa/Heyamola geleneği içindeki bazı uygulama ve manilerdeki sözlerle örtüşmektedir. Aziz Phokas'ın kimliği ve bu kimlik çevresinde oluşan ritüellere bakıldığında özellikle de "limana sığınan denizcilerin yardım toplaması" gibi uygulamalar günümüzde başta Sinop'ta görülen uygulamaların kısmen değişmiş geç dönem yansıması olduğu söylenebilir. Günümüzde birçok yerde bu geleneğin Ramazan Ayında uygulanıyor olmasının kökenindeki kutsallığın da "koruyucu aziz" imgesi ile de paralellik göstermektedir. Aynı zamanda özellikle Kıbrıs'ta görülen "Gemi Kaldırma" uygulamasındaki, "Mart 9" ifadesi ile gemicilik teknolojisindeki gelişmeler öncesine işaret eden ve genel anlamda mart ayı sonunda başlanan uzun soluklu ticari deniz seferlerinin başlangıcına olan gönderme, yeni bir denizcilik sezonun başındaki kutsal/törensel kutlamaları belirtmesi, hem Türk hem de daha önceki dönemler için geçerli olan bir olguyu işaret etmektedir. Ancak bunun yanında Aziz Phokas'a ait kutsal gün olan 22 Eylül tarihi günümüzdeki uygulama-

e-ISSN 2791

larda yer bulamamakla birlikte, bu tarihin hem tarımsal kültür hem de Karadeniz'deki balık bolluğu ve av sezonunun başladığı bir tarihe de atıf olup yine denizcilikle de ilgili olabilir.

2. Aziz Phokas kültünü besleyen antikçağ kültleri

Genel anlamda bakıldığında Helesa/Heyamola geleneği bir denizci türküsünü temel alan, Sinop'ta olduğu gibi limana sığınmış bir gemi mürettebatının yardım toplaması geleneği, bazı çalışmalarda değinildiği gibi (Gür-Gür, 2016) Aziz Phokas kültünün sonraki dönem yansıması olarak kabul edilebilir. Bu kültürleşme sürecinde birbirinden farklı inanışların birbirine senkretik olarak inanç-kültür aktarımında, farklı toplumların bir arada yaşaması ve bu aktarımı gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bu noktada Helesa/Heyamola geleneğinin uygulandığı yerlerin Cumhuriyet Dönemine kadar otokton Hıristiyan nüfus barındığı gözden kaçmamalıdır. Her iki inanışa sahip bu toplulukların aynı beşeri şartlardan beslenmesinden kaynaklı kültür alışverişi yaptığı makul görülürken, T. Atay'ın "zincirleme senkretizmler" (2005: 39) ifadesi doğrultusunda bölgedeki Aziz Phokas kültünün de temelini oluşturabilecek antik çağ inanışlarına bakmak, özellikle denizcilik kültürü içindeki kültik unsurların çağlar boyunca dönüşümünü ve yeniden şekillenmesini anlamak açısından önemli görünmektedir.

Aziz Phokas'ın etrafında toplanan söylenceler ile onun mucize gösterdiği alanlardan olan denizcilik konusunda bölgedeki daha erken inanç sistemlerinin etkili olduğu düşünülür. Bu noktada Phokas'ın mucizevi kimliği olan denizcilerin koruyucusu olması özelliğini antikçağda aynı işleve sahip olarak da tapınım gören Dioskurlardan (Kastor ve Polluks, Zeus'un ikiz oğulları; Diodorus Siculus, Library of History 4. 43. 1) almış olabileceğine işaret edilmiştir (Ramsay, 1904: 98; Schaff, 2002: 256, dn. 830).

Dioskurlar, mitolojide özellikle fırtınalı denizlerde rüzgârlardan ve büyük dalgalardan gemi ve gemicileri koruyan unsurlar olarak görülür. Bu bilgiye ilişkin en erken veri Homeros İlahilerinde (Hymnos) görülebilmektedir (Homeros, İlahiler: 110 - XXXIII). Dioskurların, Karadeniz (Pontos Euksenios) ile olan ilişkisine dair temel bilgi ise hikâyesinin büyük bölümü Karadeniz'de geçen Argonotların Seferine katılmış olmaları ve hikâyedeki Argo Gemisinin yakalandığı büyük bir fırtınadan kurtarılmalarını sağlamaları ile bundan sonra tüm denizcilerin yakalandıkları fırtınalardan kurtarılmaları için dualarını bu tanrı çiftine yönlendirdikleri bilgisi ile açıklanmaktadır (Apollonios Rhodios, Argonautika). Antikçağ kaynaklarına bakıldığında Dioskurların gemicilerin, fırtınaya yakalanan gemilerin, deniz kazazedelerinin koruyucusu olduğu ve ona bol bol adaklarda ve dualarda bulunulduğuna atıf yapar (https://www.theoi.com/Ouranios/Dioskouroi.html#Fire)

Aziz Phokas inancının çıktığı yer olarak görülen Sinope'nin antikçağ dinlerine bakıldığında bölgede Dioskur inancının MÖ 5. yüzyıla kadar geri gittiği görülür (Dioskur inancı Güney Karadeniz'de olduğu kadar Kuzey Karadeniz'de de MÖ 5. yüzyıldan itibaren kendini gösterirken, gemicilerin hamisi olan bu ilahi kardeşler farklı coğrafyalarda Hıristiyanlığın yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte bu dinde yine denizcileri koruyan başka azizlere de kaynaklık etmiştir). Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde korunan ve Sinop'ta bir mezarlıktan bulunmuş olan bir bronz hydria üzerinde yazıt bunun en göstergesini oluşturur (Sideris, 2019: 138). Dioskur inancının Sinop'daki (Sinope) varlığı kentin Hellenistik Dönem sikkelerinde

e-ISSN 2791 https://www.folkloredebiyat.org

de görülebilir (SNG Hans von Aulock, 231; Robinson, 1906: 265-269). Bölgedeki Roma Döneminde de yine Sinope (RPC Vol II. No: 722), Amasra (Amastris) (RPC Vol IV.I No: 5384, 4426, 30063), Samsun (Amisus) (RPC Vol III. No: 1285-86) kentlerinde bu inanç izlenebilirken İnebolu'da (Abonuteikhos/Ionopolis) yine denizciler için çok önemli olan Zephyros (Batı Rüzgarı, RPC III. No: 1212, IV. No: 1219) inancının olduğu görülür.

Aziz Phokas kültünün kökeninde antikçağ Dioskurlar inancına bağlı denizcilerin koruyuculuğu dikkate alınmışsa da, azizin mucizevi kimliğinin sadece bununla sınırlı kalmadığı da ortadadır. Kendisinin, bahçıvan olarak bir sıfata (epithete) sahip olması ve aynı zamanda inanırlarına sağaltım sunması da göz önüne alındığında Dioskurlar kültünün köken olarak yeterli olmadığı görülür. Bu noktada Aziz Phokas'ın mucizevi kimliğini farklı kaynaklardan da almış/beslemiş olabilecek bölgeden başka antikçağ inanışlarına da bakmak gerekmektedir. O nedenle, Phokas kültünün Sinope çıkışlı olup yine bölgede lokal bir yapıda kalmış olmasından dolayı Helesa/Heyamola geleneğinin yaygın olduğu günümüz Batı Karadeniz (Paphlagonia) antikçağ kültlerine daha geniş olarak bakmak yerinde olacaktır.

Aziz Phokas kültünde denizcilik dışındaki diğer özellikleri için Abonuteikhos/Ionopolis (İnebolu) merkezli bölgede tapınım gören bitki verimliliği ve tarıma yönelik baskın özellikleri olan Zeus Poarinos ve sağaltım tanrısı olan Glykon'a (Asklpeios) ait kültler olabilir.



Res. 6-Zeus Poarinos'a ait yazıt, Reinach, 1905

e-ISSN 2791



Res-7-Glykon-Karasalihoğlu-2017

Zeus Poarinos kültüne ait iki yazıt bulunmaktadır. Yazıtlardan ilki MÖ 3. yüzyılın ikinci yarısına diğeri ise Mithradates Euergetes (MÖ 150-120) MÖ 136/137 dönemine ait olup (Reinach, 1905: 116-117; Robert - Robert, 1950: 69-70) (Resim-6) ilk yazıtın Heraklialı bir kişi tarafından adanmış olması kültün Batı Karadeniz'deki geniş yayılım alanını göstermesi açısından önemlidir.

Günümüzde kayıp olan phratri yazıtına göre Zeus Poarinos'un, Abonuteikhos kentinde Hellenistik Dönemde bir tapınağı ya da kutsal alanının olduğu ve şehrin patron tanrısı olduğu anlaşılmaktadır (Robert-Robert, 1950: 69-70, no:2; Schwabl, 1972: 353). Poarinos, Hellence Ποία, Πόαιρον ya da Ποα (Liddle-Scott, 1996: 1425) kelime kökünden gelip küçük bitki, çimen anlamındadır. Bu anlamda bakıldığında Zeus Poarinos meraların ve çayırların koruyucusudur ve tarımsal kültür ile bitki verimliliğine yönelik bir tanrıdır (Saprykin, 2009: 253). Zeus Poarinos aynı zamanda Phrygia'da Kybele inancındaki benzer özellikler gösteren Attis ile de eşleştirilir ve bu noktada tanrı Paphlagon-Phryg ve Hellen kültür eklektizmi içinde yer alır (Alanyalı, 2008: 59-60; Saprykin, 2009: 253; Saprykin, 2010: 466-467). Bu veriler ışığında Sinope (Sinop) çıkışlı olarak görülen ama lokal mahiyetinden dolayı özellikle Paphlagonia Bölgesinde yoğun tapınım gören Aziz Phokas'ın antikçağ inanışlarından devraldığı düşünülen özelliklerinin kökeninde Zeus Poarinos'un varlığının da güçlü olduğu söylenebilir.

Aziz Phokas'ın mucizevi kimliğinde yer alan şifacılık özelliğinin de yine Abonuteikhos/Ionopolis (İnebolu) merkezli sağaltım ve kehanet tanrısı Glykon kültü ile Pontos Bölgesinde MS 2. yüzyılda yoğun tapınım gören Asklepios inancından (Karasalihoğlu 2017) (Resim-7) almış olabileceği de düşünülebilir. Glykon kültü hem bir sağlık merkezi hem de kehanet merkezi olarak ün yapmış, bölgeden yayılan din tüm Karadeniz Havzası ile birlikte antik dünyanın birçok yöresine dağılmıştır (Karasalihoğlu, 2017).

3. Dinsel geleneğin devamlılığı Abaş Baba

Helesa/Heyamola geleneğinin kökenindeki dinsel karakteri, senkretik süreç içinde Türk-İslam halk uygulamalarına kısmen yitirilerek aktarılmıştır. Ancak, geleneğin yaşatıldığı yerlerde dinsel kimliğinden sıyrılmış uygulamalar yanında senkretizm kavramının sadece doğrusal bir çizgi olarak ilerlemediği, aynı zaman ilerlemesinde farklı dönüşümlere de yol açtığı yani dinsel karakterin de yaşatıldığı çalışma konumuz içinde başka bir örnekle de ortaya konabilir. Bu örnek, antikçağ kültlerinden beslenmiş olan Batı Karadeniz Bölgesindeki Aziz Phokas kültünün dinsel yapısının lokal bir İslami aziz inançlarıyla olan benzerliğiyle açıklanabilir.

Aziz Phokas kültüne kaynaklık eden antikçağ kültlerinin merkezi sayılabilecek ve Helesa/Heyamola geleneğinin canlı bir şekilde yaşatıldığı, önemli bir denizci yerleşimi olan İnebolu'da günümüzde Abaş Baba'ya dair inançlar olan sağaltım sunması, bereket vermesi ve yeni tespit edilen bir özelliği ile de gemicilerin hamisi olması onun mezarının bulunduğu varsayılan yerde yaşatılmış olduğu bilinmektedir (Resim-8).

İnebolu'da İkiçay Deresi'nin denize döküldüğü ağızın hemen batısında Abaş Baba Tepesi yer almaktadır. Burası antik Abonuteikhos/Ionopolis (İnebolu) kentinin akropolü olarak kabul edilip 1. Derece Arkeolojik Sit olarak ilan edilmiştir. Tepe ismini, yöre halkının kutsal saydığı ve evliya olarak kabul ettiği Abaş Baba'dan almaktadır. Abaş Baba'nın mezarının burada olduğuna inanılırken mevki bir çeşit açık hava kutsal alanı olarak kullanılmıştır.



Res. 8-Abaş Tepe, Kastamonu Kent Müzesi Arşivi

1936 yılında kentte incelemelerde bulunan İtalyan arkeolog G. Jacopi, Abaş Tepe üzerinde antikçağa ait büyük mermer bloklar, sütun kaideleri, duvarlar ve bu duvarlara ait mermer kaplama parçaları gördüğünü, birçok mermer devşirme parçanın da tepe yakınındaki Müs-

e-ISSN 2791 https://www.folkloredebiyat.org

lüman mezarlığında kullanılmış olduğunu ifade eder (Jacopi, 1936: 8). Benzer bir gözlem, A.O. Kırksekizoğlu tarafından, 1905 yılı İnebolu izlenimlerini aktardığı satırlarda, kalenin de bulunduğu Boyranaltı Mevkiinden Avara Mahallesine uzanan duvarlarda mermerden oldukça güzel kabartmalarla süslü lahitler, sütunlar, sütun başlıkları ve kaideler bulunduğunu belirtir (1938: 22-23). Kırksekizoğlu ayrıca, Abaş Tepe üzerinde yer alan bir mezar yapısından ve buradaki halk inanmaları ve ritüellerinden de bahseder.

> "İnebolu'nun iki tarafında her yere hâkim iki tepeciği vardır ki manzara itibariyle eşi az bulunur. Bunların nasıl olup da binasız, ağaçsız çıplak bırakıldığına akıl ermez, birisi Apraş Baba Türbesi olan tepeciktir ki baş ağrıları ve sıtma için horoz kurban edilmek ve parmaklığında bez bağlamak sureti ruhani şifa reçetesi alınır. Türbenin yanında cesim bir pelit ağacı, bu ağacında deniz tarafında bir deliği vardır ki oradan türbenin altındaki büyük kemik mağarasına girilebilir. Bu mağaradan bir kol Boyran Kalesi'ne, diğer kolda Avare Köyü veya mahallesine kadar uzandığı hikâye olunur" (Kırksekizoğlu, 1938: 22-23).

Abaş Baba'nın, geçmişten günümüze birçok sağlık sorununa karşı bir sağaltım sağlayıcı ruhani gücü olduğuna inanılır ve antik çağda sağlık tanrısı Asklepios'a olduğu gibi Abaş Baba'ya da horoz kurban edildiği görülür.

Abaş Baba'nın sağaltım özelliği yanında bugün için pek bilinmeyen (günümüz için yöre insanları tarafından unutulmuş[3]) apotrapik (koruyucu) başka bir özelliği ise 1920 kışında İnebolu'yu ziyaret eden (Nureddin 1965) Nazım Hikmet ve Vala Nurettin'in ortaklaşa yayımlandığı bir şiiri ile belgelenebilmektedir[4]. Yayımlanan bu şiirde Abaş Baba'nın aynı zamanda denizcilerin hamisi olduğu, deniz kazalarına karşı yalvarışların mekânı olduğu gibi koruyucu özellikleri de öne çıkmaktadır. Abaş Baba'nın bu özelliği ise aslında çok da yaygın değildir. Anadolu İslam kültürü içinde denizcileri koruyan evliya sayısı fazla değildir. Bu azizlerden en çok bilinenleri ise İstanbul Boğazı'nda yer alır. Bunlar denizcilerin piri kabul edilen ve özellikle sefere çıkılırken duası alınan Yahya Efendi (Şahin, 2013: 243-244), Aziz Mahmud Hüdai (Yılmaz, 1991: 338-3405), Hz. Yuşa (Harman, 2013: 43-45) ve Telli Baba'dır.

Nazım Hikmet ve Vala Nurettin ikilisinin şirinde de açıkça görüldüğü üzere Karadeniz kıyılarındaki İslami azizlerde pek de görülmeyen bir özelliğe sahip olarak Abaş Baba, denizde kaybolanların, boğulanların ve denizci ve gemicilerin koruyucu azizidir. Yani Abaş Baba, Aziz Phokas'ta görüldüğü gibi sağaltımla ilgili olduğu kadar deniz kazalarından da koruyan bir evliyadır. İslami aziz aynı zamanda pelit ağacına çaput bağlamak suretiyle farklı dilekleri de dinleyen bir özelliğe de sahiptir. Yani Abaş Baba, Aziz Phokas'a atfedilen apotrapik özelliklerin günümüze taşıyıcısı olduğu gibi Aziz Phokas'a kaynaklık eden antikçağ kültlerinin de özelliklerini almış ve bu antikçağ kültleri ile aynı lokal coğrafyada yer almasından kaynaklı muhtemelen dolaylı etkilenime sahip olmuş görünmektedir. Mevcut bilgilere bakılarak Aziz Phokas'ın mucize ve özelliklerine kaynaklık ettiğini düşündüğümüz antikçağ kültlerinin merkezi olan İnebolu'da, bu Hıristiyan azizden aktarılan hem dinsel özelliği azalmış ritüel uygulama olan Helesa/Heyamola geleneği ulaşmış hem de sağaltım ve denizcilerin korunması üzerine dinsel bir gelenek olarak da Abaş Baba figürü ile bugünlere ulaşmıştır.

e-ISSN 2791 https://www.folkloredebiyat.org

Belirli bir coğrafyada antikçağdan günümüze kadar gelen süreçte özellikle dinsel karakterler üzerinden aktarıldığı düşünülen gelenek, uygulama ve ritüllerin her ne kadar geçmiş uygulamalarla benzerlikleri bulunsa da, düşünülen bu senkretik aktarımların bağlantılarında daha başka verilere de bakılması gerekmektedir.

Öncelikle Aziz Phokas inancındaki bazı unsurlara kaynaklık ettiğini düşündüğümüz Zeus Poarinos kültünün Aziz Phokas kültünün çıkış yeri olan Sinope'de de tapınım görüp görmediği senkretik bağlantıların kurulması açısından önemlidir. Çünkü bu külte dair Abonuteikhos/Ionopolis (İnebolu) yerleşiminden başka yerde henüz bir veri bulunmazken diğer yandan da tanrıya adanan yazıtlardan birinin Heraklealı (Karadeniz Ereğli) bir kişi tarafından sunulmuş olması kültün bölgedeki geniş yayılımını da göstermektedir. Öte yandan Abonuteikhos/Ionopolis'teki bir inanışın hem coğrafi anlamda daha yakın hem de Sinope'nin bir kolonisi olması dolayısıyla kurulan ilişki bağında yakınlığı da görülebilir.

Bir başka soru ise Aziz Phokas kültünün her ne kadar Sinope (Sinop) kentinde izleri takip edilebilse de İnebolu'da (Abonuteikhos/Ionopolis) kendine yer bulup bulamadığıdır. MS 2. yüzyılda Ionopolis'te Hıristiyanlığın yayılmaya başladığı ve hatırı sayılır bir güç olduğu bilinmektedir (Lucianos, Alex.). Kentin din adamları ilki MS 325 yılında Nikaia'da yapılan birçok konsüle katılmışlar ve MS 13. yüzyıla dek olan piskoposluk listelerinde yer almıştır (Belke, 1996: 220). Ionopolis'in piskoposlarına dair mühürlerin bilinen en erkeni 10. yüzyıla aittir. Kentin MS 13. yüzyıla kadar görünen piskopos mühürlerinde genelde ön yüzlerinde Meryem Ana tasviri yer alırken, sadece bir örnekte Aziz Jhon betimi görülmektedir (McGeer vd., 2001: 49-51). Ancak Sinope'nin Ionopolis ile ortak piskoposu olan MS 11. yüzyıla ait Leo Koubouklesios mührünün ön yüzünde şehit haçı tutan bir aziz portresinin yer alması önemlidir (McGeer vd., 2001: 83-84). Yukarıda açıklandığı üzere Aziz Phokas bölgede şehit azizler arasında yer alır.

Öte yandan yukarıda belirtildiği gibi MS 11. yüzyılda Aleksios Komnenos (1081-1118) döneminde Aziz Phokas kültünün canlanması için yapılan düzenlemeleri sadece Sinope için değil bölgenin diğer yerleşimleri de kapsadığını düşünebiliriz. Çünkü özellikle Kastamon (Kastamonu), Komnenos Ailesinin ata ocağı olarak kabul edilmekte olup (Psellos, 7,5; Attaleiates, 2-2), Komnenos'un kültün canlanması için yaptığı çabaların Sinope ile sınırlı kalmadığını varsayabiliriz.

İnanışların birbirini etkilemesi konusunda bir başka bulgu ise bahsi geçen yerleşimlerde yer alan aziz kültlerinin kiliselerdir. Orta ve Doğu Karadeniz'de Amasya, Giresun ve Trabzon'da (Bryer-Winfield, 1985) olduğu gibi Sinope'de de günümüze ulaşmasa da Aziz Phokas'a adanmış bir kilise olduğu bilinmektedir (Starodubcev, 2013: 52). İnebolu'da 1923 yılına kadar varlıklarını koruyan Hıristiyan (Rum-Ermeni) nüfusunun yoğun olduğu ve kiliselerinin olduğu bilinmektedir. İnebolu merkezindeki kilise 1909 yılında İpsosi Tu Timiu Stavru adı altında kurulur. Bu kiliseden daha önce ise Parthenios Köyünde Hagios Vasilios Kilisesinin hizmet vermekte olduğu bilinmektedir (Çokona, 2017: 167-168). Bölgedeki en önemli dinsel merkez ise Geriş Tepesinde yer alan Kimisi Tis Theotoku Manastırı idi. Bu

manastıra ilişkin en erken veri 1817 olup (Bijişkyan, 1969: 25-27), buna göre kuruluşunun çok daha erken bir döneme gittiği anlaşılsa da Aziz Phokas'a ait bir kilise günümüz kayıtlarına yansımamıştır.

Sonuç

Çağdaş bazı folklorik uygulama ve lokal dini inanışlar, tarihsel süreç içerisinde kökenleri daha eskiye giden inanış ve ritüellerin izlerini taşırlar. İnanç sistemlerinin senkretik yapısından kaynaklı bu çok unsurlu bileşimler inanç evrimini ve süreç içerisindeki dönüşümleri gösterir. Bu kökler kimi zaman daha eskiye gitmekle birlikte genelde antik dönem inanışlarının Hıristiyanlığa, Hıristiyanlıktan da İslami inançlarla ve halk uygulamalarına aktarılan senkretik unsurlardır. Bu duruma bir örnek Karadeniz Bölgesinde, özellikle sahil kesiminde denizcilerin korunması/deniz kazalarından korunma odağında Helesa/Heyamola geleneğini ile görülebilir. Helesa/Heyamola geleneğinin günümüzde yaşatılan birçok örneğinde bir fırtına sonrasında limana sığınmış denizcilerin halktan yardım toplaması üzerine kurgulanmıştır. Ama uygulama daha geniş bir coğrafyada ele alındığında denizcilik ile ilgili olması yanında düğünlerde de kendini seremonik bir havada gösterir. Gelenek genel anlamda topluca yapılan işlerde imece usulü bir yardımlaşmanın yansıması olarak ve iş türküsü olarak kabul edilir ve bu toplu işin kökeninde ise denizcilik uğraşıları yer almaktadır. Uygulamanın genel anlamda içeriğine bakıldığında denizcileri koruma, bereket ve paylaşım üzerine dileklerden oluşmuş, toplu halde yapılan ve ritüele bürünmüş ve Karadeniz Bölgesinin neredeyse geneline yayılmış olduğu söylenebilir.

Helesa/Heyamola geleneğinin ortak iş kültürü algısında denizcilikle uğraşlardan geldiği kanısı Sinop, Gerze, İnebolu ve Kıbrıs varyantlarında açıkça görülmektedir. Bunun yanında Batı Karadeniz'in bazı bölgelerinde, Doğu Karadeniz'de ise daha yaygın olarak bir düğün geleneği olarak da görülür. Geleneğin özellikle denizcilikle ilgili kapsamına dair örneklerin Ramazan Ayında yapılıyor olması bu geleneğe yüklenen ritüel ve kutsal kökenlere atıf yapmak olarak görülebilir. Bu noktada bu geleneğin, bölgedeki deniz kültürüyle içiçe geçmiş dinsel uygulamalarına bakıldığında bölgedeki Hıristiyanlık Döneminde yaygın olan Aziz Phokas kültü ile karşılaşılır. Aziz Phokas Pontus Euksenios (Karadeniz) ve Pontus Bölgesi'nin azizi olarak bölgede Hristiyanlığın yayılmasını sağlamıştır. Aziz'in kimliğini oluşturan mucizeleri başta gemicileri koruma, fırtınadan sığınanlara el uzatma, bahçıvanlıkla birlikte bereket sunma ile şifacı özellikleridir. Azize, özellikle gemicilerin sağ salim yaptıkları seferler sonrasında ulaştıkları limanlarda aç ve fakir insanlara yardım yaparak bir şükran geleneğinin oluşmuş ve yaygınlaşmış olması özellikle günümüzdeki Helesa/Heyamola geleneği ile birebir örtüşmektedir. Senkretizmin süregelen yapısı içinde kültürleşme sürecinde çağdaşı olduğu kadar bir önceki dönemden de etkilenmesi kavramı içinde Helesa/Heyamola geleneğinin kökeninde olduğu varsayılan Aziz Phokas kültünün de antikçağ Dioskur kültünde geldiği savunulmuştur (Ramsay, 1904: 98; Schaff, 2002: 256, dn. 830). Karadeniz havzasında yaygın olan bu kültte de, ikiz tanrıların başlıca işlevi

ve mucizelerinin denizcilerin korunması olduğu ve denizciler arasında yaygın bir inanış olduğu bilinmektedir. Bölge coğrafyasının beşeri şartları ve denizle olan temel ilişkileri içerisinde ardışık bir kültürleşme sürecinde Dioskurlardan başlayan süreç Aziz Phokas'a dinsel mahiyette aktarımlarda bulunurken, bu kültlerin etkileri ise Türk-İslam geleneğinde ritüel unsurlar içerse de yine de folklorik olarak Helesa/Heyamola geleneği olarak yansımıştır.

Ardışık ya da zincirleme senkretizm kavramı içinde denizcilerin korunması ana fikrindeki gelenek Dioskurlardan Aziz Phokas'a oradan da Helesa/Heyamola geleneğinde kendini korumuştur. Ancak buna karşın Helesa/Heyamola geleneğinde de görülen evin bereketi, iyi dilekler gibi unsurlarla Aziz Phokas kültünde görülen ve azizin başka mucizeleri olan bahçıvan kimliği altındaki bereket sağlama ve şifacılıkla sağaltım sağlama özellikleri de başka dinsel inanç ve uygulamalardan kök almış olmalıdır. Bu noktada özellikle Aziz Phokas kültünün bir dönemden sonra yerel bir yapıda kalmasına bakarak Batı Karadeniz özelinde ele alındığında, antikçağda bölgedeki tarımsal kültür ve bitki verimliliğine yönelik Zeus Poarinos ve sağaltıma yönelik Glykon kültlerinin varlığı hissedilir. Zeus Poarinos meraların koruyucu tanrısı olarak özellikle Aziz Phokas'a atfedilen "bahçıvan" özelliğindeki bereket imgesini karşılarken, MS 2 ve 3. yüzyıllar boyunca büyük bir yayılım göstermiş Glykon-Asklepios kültü de bu Hıristiyan azizin sağaltım mucizelerinin kaynağı olabilir.

Antikçağ kültlerinden Aziz Phokas'a geçen unsurların günümüzdeki Helesa/Heyamola geleneğinde Ramazan Ayında uygulanıyor olması ve ritüel bir gösterime sahip olması dışında dinsel unsurları büyük oranda kaybettiği görülür. Ancak zincirleme senkretizm kavramının sadece doğrusal ilerleme göstermediği kabul edilirse, erken dönem bu dinsel unsurların Karadeniz kıyısında İslami bir azize aktarılarak farklı şekilde de var olduğu görülebilir. Helesa/Heyamola geleneğinin de canlı bir şekilde yaşatıldığı İnebolu'da hemen deniz kıyısında yer alan Abaş Tepe üzerinde mezarının var olduğu düşünülen Abaş Baba'nın sağaltım, bereket ve denizcileri koruyan apotrapik özelliklerinin çalışma boyunca değinilen birçok kültün yüzyıllar içindeki kültürleşme sürecinin ortak bir aktarım noktası olduğu görülür. Özellikle İslami kültürde denizcileri koruyan aziz sayısının az ve belirli bir bölgede olmasına bakarak İnebolu'daki Abaş Baba'nın bu yöndeki apotrapik özelliği senkretik aktarımlar olduğu yönündeki savımızı güçlendirmektedir.

Özellikle Batı Karadeniz özelinde çalışmamız ele alındığında günümüzde görülen Helesa/Heyamola geleneğini birden çok kaynaktan beslenerek günümüze ulaşmış senkretik bir yapının ürünü olduğu söylenebilir. Helesa/Heyamola geleneği, antikçağ ve muhtemelen daha önce oluşmuş özellikle Karadeniz Bölgesi'nin coğrafi beşeri şartları gereği denizcilikle ilgili ortak iş yapma kültürünün ritüelleşmiş en anıt uygulamalarından biridir. Geleneğin bu ritüel uygulamalarında bölge ekonomisi ve hayatı için başat rol oynayan denizin kutsallaşmasının yansımaları görünmektedir. Bu uygulamanın zaman dizini içinde özellikle deniz kazalarına karşı korunmaya yönelik anlamları ve varyantlarındaki bereket isteme dilekleri Karadeniz Bölgesinin yerlisi olarak kabul edilen Aziz Phokas kültünden

aldığı iddia edilebilir. Bu azizin kültünde yer alan özelliklerin de yine bölgede yerleşik olan antikçağ kültleri olan başta Dioskurlar olmak üzere Zeus Poarinos ve Glykon kültleri gibi çeşitli kaynaklardan beslendiği de öne sürülebilir. Bölgede denizcilik kültünün senkretik bir şekilde geçmişten günümüze gelişinde dinsel atmosferin azalarak folklorik bir uygulamaya dönüşmesi bu dönüşümün bir yolunu gösterirken öte yandan Abaş Baba örneğinde olduğu gibi bu dinsel yapısını da koruyarak günümüze taşınmış olması da başka bir yol olarak karşımızdadır.

Notlar

1 Helesa/Heyamola geleneği Gürcistan'da Guria ve Acara Bölgelerinde, Abhazya'da da Mergeller Bölgesinde çalışmamızın mahiyetinde ele alındığı şekilde canlı bir şekilde yaşatılmaktadır; https://ozhanozturk.com/2017/08/28/denizcilik-terimleri-sozlugu-g-i/, erişim: 15.12.2021; Benzer şekilde Doğu Karadeniz'den Yunanistan'a göç edilen bölgelerde yine Doğu Karadeniz'de olduğu gibi Heyamola geleneği bir düğün ritüeli olarak gerçekleştirilmektedir. Düğünde söylenen Heyamola Türküsü yine denizcilik ile ilgilidir; https://www.kotsari.com/laografia/dances/134-pontiakoi-horoi-kotsagkel-kotsagel-kotsageli-pontiako-horon-gamilioi-horoi-horoi-tou-gamou-ston-ponto, Erişim: 12.12.2021.

2 İslam geleneğinde geniş bir coğrafyada tapınım gören Hızır-İlyas figürünün su ve denizle olan ilişkisi göze çarpar. Özellikle Hızır, suların hâkimi olarak görülür. Bu özelliği onun edebilik veren sudan içerek ölümsüzleşmesini anlatan efsanesinden kaynaklanmaktadır. Hızır, Suriye sahillerinde gemicilerin koruyucusu olarak kabul edilirken, gemiciler fırtınalı havalarda ondan yardım dilerler. Aynı zamanda Hacı Bektaş Vilâyetnâmesi'nde, Hızır'ın batmakta olan gemileri kurtardığını anlatan menkıbeler bulunurken Saltıkname'de de içinde Sarı Saltık'ın da bulunduğu bir geminin girdaba kapılmaktan kurtarıldığı da hikâye edilir (Ocak, 126-129)

3 Abaş Baba'ya dair bu özelliğin bugün unutulmuş olmasında, 1925 yılında gerçekleşen mübadele etkili olmuş olabilir. Bazı bilgilere göre bölgede özellikle İnebolu çektirmesi gibi bazı deniz taşıtlarının yapımı Rumlarca sürdürülmüş, mübadele sonrasında bu özel türlerin yapımı sona ermiştir. Bu noktada bölge denizcilik kültüründe kısmi bir değişme yaşanmış ve bazı inançlarda ya unutulmuş ya da farklı yönde ilerlemiş olabilir.

4 Nazım Hikmet ve Vala Nurettin imzalı ve 1920 tarihli Abaş Baba Türbesi adlı şiiri:

Abaş Baba Türbesi

Derdimizi duyunca ona salık verdiler; / Bize onun yerini köylüler gösterdiler…/ Gösterip dediler ki:

Ufuklarda coşunca fırtınaların kalbi / Annesinin boynuna sarılan çocuk gibi / Yolcusu gelmeyenler koynuna sokulurmuş. / Abaş Baba her derde deva bulurmuş…/ Karanlık sularında boğulurken yolcular, / Günahkâr Karadeniz onun yerini arar, / Eteğine sürürmüş inleyerek yüzünü

Ziyaretine gittik onun bu Cuma günü. / Öyle Azametli ki Abaş Baba Türbesi / Üstünde bir çatı yok, gökler onun kubbesi. / Mehtap onun kandili, yıldızlar onun mumu. / Bu tepede bu mezar cennete bir kapı mı?

Derdimize teselli buluruz diye belki / Dikenli dallarına biz de iplik bağladık. / Biz de köylüler gibi huzurunda ağladık (Oral 2019).

Şiir, 19 Temmuz 1921 tarihli Tercüman-ı Hakikat Gazetesinde "Abaş Baba Türbesi" daha sonra ise Eskişehir İstiklal Gazetesi'nde "İnebolu Hatıralarından" başlığıyla Nazım Hikmet ve Vala Nurettin ortak imzalı olarak yeniden yayınlanır. Şiir, Nazım Hikmet'in "Bütün Eserleri'nde" yer almaz (Oral, 2019).

e-ISSN 2791 https://www.folkloredebiyat.org

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci Yazar %100

Contribution Rates of Authors to the Article: First Author %100

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Ethics committee approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Support Statement (Optional): No financial support was received for the study.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Statement of Interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

Alanyalı, F. S. (2008). Eine statuengruppe von Meter mit einem begleite im Museum von Kütahya, eine forschung über die paredros sowie die landliche verehrung der göttin in Römischen Phrygien (T. Tarhan, vd. Ed.) *Muhibbe Darga Armağan* içinde (55-68). Sadberk Hanım Müzesi.

Amandry, M., Burnett, A., Mairat, J., Metcalf, W., Bricault, L., Blet, Lemarquand, M. (2015). *Roman provincial coinage (RPC) vol. III, from Nerva to Hadrian (AD 96–138)*. British Museum.

Apollonios Rhodios. *Argonautika* (A. Çokona. Çev.) İş Bankası.

Atay T. (2005). Aya Yorgi, Hızır-İlyas, Hıdrellez bir dinsel bağdaştırma örneği. *Toplumsal Tarih*, 137, 38.

Attaleiates M. (2012). *Tarih* (A. Kaldallis - D. Krallis, Trans.) Harvard University.

Belke, K. (1996). *Paphlagonien und Honōrias, tabula imperii Byzantini 9*. Wien: Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Beşe, M. E. (1935). Safranbolu'da ve köylerinde aile. *Halk Bilgisi Haberleri* 4 (46), 233-238.

Bijişkyan, P. (1969). *Karadeniz kıyıları tarih ve coğrafyası 1817-1819*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Boratav, P.N. (1969). *100 soruda Türk halk edebiyatı*. Gerçek.

Bryer, A., Winfield, D. (1985). *The Byzantine monuments and topography of The Pontos*. Dumbarton Oaks Studies, Vol. 20, Dumbarton Oaks.

Burnett, A., Amandry, M., Carradice, I. (1999). *Roman provincial coinage (RPC), vol. II (The Flavians)*. British Museum.

Chotzakoglou, C. G. (2013). Harbors and sea-routes of the Black Sea according to Greek hagiographical texts. *European Centre for Byzantine and Post-Byzantine Monuments Medieval Ports in North Aegean and the Black Sea Links to the Maritime Routes of the East International Symposium* içinde (94-98). Thessalonike.

Cuinet, V. (1894). *La Turquie d'Asie. Géographie administrative, statistique descriptive et raisonnée dechaque province de l'Asie-Mineure*. Tome Quatrième. E. Leroux.

Çek, S. (2015). Bir senkretizm örneği olarak Sinop'ta Helesa geleneği ve mitik nitelikleri. *Turkish Studies* 10(4), 349-362.

Çokona, A. (2017). *20.* yüzyıl *başlarında Anadolu ve Trakya'daki Rum yerleşmeleri*. Literatür.

Demirkıran, Ö. (2019). Çayırözü *k*öyü *monografisi (Rize-Çamlıhemşin)*. [Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Halk Bilimi Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi].

Diodorus S. (1989). *Library of history 4. 43. 1* (C. H. Oldfather. Trans.) William Heinemann, Ltd.

Driver, L. D. M. (2005). The cult of martyrs in Asterius of Amaseia's vision of the Christian city. *Church History*, 74, 236-254.

Duymaz, A. (2002). Kıbrıs Türk folklorunda oyunlaşan bir denizcilik töreni: Gemi kaldırma. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, S. 8: 1-10.

Erol, Ş. S. (2015). Bartın'da özel günler, bayram, tören ve kutlamalar. *UKHAD* 1 (1), 43-68.

Gündüz, Ş. (1998). *Mitoloji ve inanç arasında Ortadoğu dinsel gelenekleri* ü*zerine yazılar.* Etüd.

Güney, T. (1973). Rize-Trabzon yöresinde enişteyi tavana asma geleneği. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi* XIV, 283, 6560

Gür, D., Gür, F. (2016). Hagios Phokas. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 14(3), 1-37.

Jacopi, G. (1936). *Dalla Paflagonia alla Commegene*. Rome.

Harman, F. Ö. (2013). Hz. Yuşa. *TDV İslam Ansiklopedisi* 43, 43-45.

Hiçyılmaz, M. Ü. (2017) *Çamlıhemşin seyahatnamesi.* Dergâh.

Homeros. İlahiler-Homerik *hymnos'lar* (E. S. Ayşen. Çev.) Arkeoloji ve Sanat.

Karasalihoğlu, M. (2017). *Antikçağ'dan bugüne Glykon Kültü*. Arkeoloji ve Sanat.

Karasalihoğlu, M. (2020). Seyahatnameler ışığında Tosya. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11(2), 179-201.

Kazhdan, A. P., Ševcenko, N. (1991). Phokas. *Oxford Dictionary of Byzantium* Vol. 3, 1066-1067.

Kırksekizoğlu, A. O. (1938). *Beyza*.

Kruse, Gr. (1951). Poimnos. *RE* XXI I, 1211.

Liddle, H. G., Scott R. (1996). *A Grek-English lexicon.* New Supplemend Added, Clarendon.

McGeer, E., Nesbitt, J., Oikonomides. (2001). *Catalogue of Byzantine seals at Dumbarton oaks and in The Fogg Museum of Art* Vol. 4.

Lucianos. (1936). *Alexander-The false prophet* (A. M. Harmon. Trans.)

Mısırlı, N., Boylu, E. (1992). Helesa. *Tosya Düşünce ve Kültür Dergisi* 3, 16-17.

Nurettin, V. (1965). *Bu dünyadan bir Nazım geçti*. Remzi.

Ocak, A. Y. (2012). İslam-Türk İnançlarında*a Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü.* Kabalcı.

Oral, H. (2019). *Nazım Hikmet'in yolculuğu*. İş Bankası.

Özbudun, S. (2005). *Hermes'ten İdris'e bir dinsel geleneğin dönüşüm dinamikleri.* Ütopya.

Pryor, J. (2004). *Akdeniz'de coğrafya, teknoloji ve savaş* (F. Tayanç - T Tayanç. Çev) Kitap.

Psellos, M. *Chronographia* (E. R. A. Sewter. Trans.) Yale Universty.

Ramsay, W. M. (1904). *The letters to the seven churches of Asia and their place in the plan of the apocalypse.* Christian Classics Ethereal Library.

Reinach, Th. (1905). A stele from Abonuteichos. *The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society* 5, 113-119.

Robert, J., Robert, L. (1950). Inscription et reliefs d'Asie Mineure. *Recueil d'épigraphie, de numismatique et d'antiquités grecques, Hellenica* IX, 69-70.

Robinson, D. M. (1906). *Ancient Sinope.* University of Chicago.

Sammlung, von A. (1957). *Sylloge nummorum graecorum, sammlung Hans von Auock, Pontos-Paphlagonien-Bithynien (SNG von Aulock).*

Saprykin, S. J. (2009). The religion and cults of the Pontic Kingdom: Political Aspects (J. M. Hojte. Ed.) *Mithradates VI and the Pontic Kingdom,* 249-277.

Saprykin, S. J. (2010). Male deities and their cults on the South Black Sea coast: Hellenistic and Roman periods (E. K. Petropoulos - A. A., Maslennikov. Ed.) *Ancient sacral monuments in the Black Sea* içinde, 465-514.

Schaff, P. (1998). *History of The Christian church, Christianus sum. Christiani nihil a me alienum puto volume III Nicene and Post-Nicene christianity from Constantine the great to Gregory the great A.D. 311–600*. The Electronic Bible Society.

Schwabl, H. (1972). Zeus: Epiklesen. *RE,* X, A 1, 253-376.

Sideris, A. (2019). An archaic hydria in Sinope. (H. Kaba vd. Ed.) *Uluslararası Sinope ve Karadeniz arkeolojisi sempozyumu. Antik Sinope ve Karadeniz bildiriler kitabı* içinde (132-149).

Starodubcev, T. (2013). Holy gardener and holy bishop: the images and cult of holy martyrs named Phokas. *Zograf* 37, 37-53.

Şahin, H. (2013). Yahya Efendi, Beşiktaşlı. *TDV İslam Ansiklopedisi* 43, 243-244.

Thomas, S. F. (2000). *Butler's lives of the saints*. The Liturgical.

Üstünova, K. (2016). Geleneklerin dilini yorumlamak üzerine: Helesa. *Milli Folklor* 14 (111), 180-192.

Yılmaz, K. H. (1991). Aziz Mahmud Hüdai. *TDV İslam Ansiklopedisi* 4, 338-340.

Elektronik kaynaklar

Heuchert, V., Howgego, C. *Roman provincial coinage, (RPC) vol. IV (The Antonines)* https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/browse?volume_id=4 (Erişim tarihi 15.11.2021)

Heyamola, http://www.inebolu.gov.tr/heyamola (Erişim tarihi 10.12.2021)

Κοτσαγκέλ', χορός της εθιμοτυπίας του Ποντιακού γάμου, https://www.kotsari.com /laografia/dances/134-pontiakoi-horoi-kotsagkel-kotsagel-kotsageli-pontiako-horon-gamilioi-horoi-horoi-tou-gamou-ston-ponto (Erişim tarihi 12.12.2021)

Denizcilik terimleri sözlüğü, https://www.ozhanozturk.com/2017/08/28/denizcilik-terimleri-sozlugu-g-i/ (Erişim tarihi 15.12.2021)

Dioskouroi https://www.theoi.com/Ouranios/Dioskouroi.html#Fire (Erişim tarihi 01.12.2021)

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. (This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).